

УДК 338.46:005.591(477)

**ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
СФЕРИ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Євсєєва О.О., д.е.н.***E-mail: polkya@meta.ua**Українська державна академія залізничного транспорту*

Сфера послуг перетворилася на розгалужений та масштабний сектор економіки, вона потребує особливої уваги щодо пошуку ефективних механізмів її регулювання як з боку державних органів, так і інших економічних суб'єктів. Стаття присвячена дослідженню сутності механізму регулювання розвитку сфери послуг, особливостей його побудови у національній економіці. За допомогою методів статистичного аналізу обґрунтовано необхідність державного втручання у функціонування сфери послуг, а також напрями такого втручання. У статті розкрито сутність дії механізму регулювання розвитку сфери послуг як систему практичних форм, методів та інструментів, що формують економічні відносини, які виникають у результаті впливу суб'єктів на об'єкти регулювання, та спрямовані на досягнення сталості і стійкості розвитку. Кожен з елементів повною мірою охарактеризований. Достатньо уваги приділено формам, методам та інструментам регулювання, виявлені серед них найбільш впливові. Визначено, що в умовах кризи національної економіки, глобалізаційних викликів першочерговою функцією держави стає стимулювання господарської діяльності. Наслідком таких заходів має стати скорочення соціальної напруги у суспільстві. На підґрунті розробленого механізму можливо проводити виважену державну політику у сфері регулювання послуг.

Ключові слова: сфера послуг, механізм регулювання, державне регулювання, глобалізація, розвиток, механізм регулювання розвитку сфери послуг

UDC 338.46:005.591(477)

**PECULIARITIES OF UKRAINE' SERVICES SPHERE
DEVELOPMENT REGULATION MECHANISM
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION****Ievsieieva O.A., Doctor of Economics***E-mail: polkya@meta.ua**Ukrainian State Academy of Railway Transport*

The services sector has become a ramified and scale economy sector; it needs special attention concerning finding effective mechanisms of its regulation by both government bodies and other economic agents. The article is devoted to the investigation of the services sphere development regulation mechanism essence, of its construction peculiarities in the national economy. With the help of statistical analysis

methods the necessity of government intervention in the functioning of services sphere and directions of such intervention are substantiated. The article reveals the essence of the services sphere development regulation mechanism as a system of practical forms, methods and tools that shape economic relations arising from the impact of regulation subjects to objects, and directed to the sustainability achievement. Each of the elements is completely characterized. Enough attention is paid to the forms, methods and tools of regulation, the most influential are bring out among them. It has been determined that in a crisis of national economy, globalization challenges the primary function of the state is to stimulate economic activity. The consequence of such measures must be social tensions reducing. On the grounds of the developed mechanism it is possible to pursue a balanced government policy in the regulation of services.

Keywords: services sphere, regulation mechanism, government regulation, globalization, development, services sphere development regulation mechanism

Актуальність проблеми. Сучасна структурна перебудова економік світу, зумовлена глобалізаційними процесами, призвела до виділення сфери послуг в якості превалюючого сектора, оскільки саме ця сфера відповідає за якість людського капіталу, за побудову взаємозв'язків між первинним та вторинним секторами економіки. Крім того, нові послугові види діяльності у розвинутих країнах світу дозволили диверсифікувати економіку та забезпечити скорочення безробіття.

Однак, у національній економіці сфера послуг ще не досягла необхідного рівня розвитку, а останнім часом стикається з цілою низкою проблем. Серед них: значна чутливість сфери послуг до зовнішніх та внутрішніх шоків в економіці; слабка диверсифікованість та не здатність створювати достатній обсяг валової доданої вартості та забезпечувати населення робочими місцями. Невідкладне вирішення зазначених проблем і обумовило актуальність та вибір зазначеної теми.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми визначення сутності, змісту та особливостей розробки механізму державного регулювання продовжують знаходитися у центрі уваги українських вчених, серед яких: Л.І. Дідківська [1], А.І. Дьомін [2], В.І. Карсекін [3], О.М. Кравченко [4], В.Я. Маліновський [5], С.В. Степаненко [6], Д.М. Стеченко [7], О.М. Чечель [8] та інші. Роль держави у розвитку сфери послуг досліджують М.А. Гладкий [9], К.В. Лазовська, Є.Ю. Сахно [10]. Однак, на сьогоднішній день залишається невисвітленою сутність та структура механізму регулювання розвитку сфери послуг, а також не акцентовано на його особливостях, які виникають в умовах глобалізації.

Мета роботи: розкрити сутність механізму регулювання розвитку сфери послуг, охарактеризувати його елементи та особливості через призму української економіки враховуючи виклики глобалізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Тенденції останніх років свідчать про постійне зростання ролі сфери послуг в українській економіці. Це обумовлено диверсифікацією промисловості, сільського господарства та виділенням суміжних видів діяльності у самостійні економічні суб'єкти; розвитком суспільства та зростанням потреб його членів у послугах; розумінням, що саме сфера послуг відповідає за стан та якість людського капіталу тощо.

Підтвердженням зазначених положень є динаміка абсолютних та відносних показників. Так, використовуючи дані Державної служби статистики України [11], підраховано, що протягом 2000 – 2012 рр. обсяги валової доданої вартості (ВДВ), створеної сферою послуг, щороку в середньому зростали на 23% і у результаті збільшилися більше ніж у 10 разів. Паралельно зростала й частка сфери послуг у національній економіці: якщо у 2000 р. ця сфера створювала 47 % ВДВ, то вже у 2012 р. – 63%. Аналогічні зміни відбувалися і у перерозподілі зайнятості: у 2000 р. у сфері послуг було задіяно 51% економічно активного населення, а у – 66%. Значною мірою глобалізація, як об'єктивний процес посилення взаємопереплетіння та взаємозалежності економік світу, посприяла лібералізації торговельних відносин та усуненню обмежувальних бар'єрів у торгівлі послугами. У результаті, порівнюючи з 2000 р., обсяг експорту послуг виріс у 4 рази, а імпорту – у 7 разів. Показовим є те, що торговельне сальдо послуг на противагу від сальдо товарів було постійно позитивним протягом досліджуваного періоду і у 2013 р. склало 7 млрд. дол. США.

Зазначені позитивні зрушення у розвитку сфери послуг, на перший погляд, не викликають занепокоєння та начебто не потребують втручання держави і створення особливих механізмів її регулювання, однак, при більш прискіпливому аналізі, а також дослідженні тенденцій останнього року стає зрозумілим, що в умовах кризи економічні суб'єкти, задіяні у виробництві послуг, першими втрачають конкурентні позиції, зазнають значних збитків, призупиняють свою діяльність або уходять у «тінь». Так, у 3 кварталі 2014 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2013 р. частка сфери послуг у ВДВ скоротилася з 60% до 56% на фоні скорочення обсягів виробництва послуг на 68,6 млн. грн. Крім того, великі та середні підприємства сфери послуг загалом зазнали

збитків у 83,7 млрд. грн., тоді як у 2013 р. їх прибуток складав 12,7 млрд. грн., тобто 45% підприємств у цей період були збитковими, і найбільше криза вплинула на підприємства туристичної індустрії, з них 62% декларували від'ємні фінансові результати [12].

Характерно, що на найближчу перспективу очікування підприємств сфери послуг є напрочуд песимістичними. Підприємства сфери нефінансових, транспортних та торговельних послуг очікують, що у 2015 р. і надалі попит на результати їх діяльності буде падати, паралельно вони планують скорочувати робочі місця. Окрім воєнних дій на Сході України ключовими факторами, що заважають нормальній роботі та стримують можливість збільшувати обсяги бізнесу, підприємства виділяють високі податки, низький рівень платоспроможного попиту та високу конкуренцію [13]. Вважаємо, що вирішення саме цих проблем потребує державного втручання, та пошуку дієвих і ефективних механізмів регулювання.

Однак, перш ніж пропонувати конкретні регуляторні механізми, необхідно визначитися з сутністю поняття «механізм». Ця категорія походить з грецької мови та перекладається як пристрій для передачі й перетворення рухів, що представляє собою систему тіл (ланок), у якій рух одного або декількох тіл викликає цілком певні рухи інших тіл системи [14]. Для економічних наук з цього визначення найбільш важливим є виділення властивості механізму викликати рух, тобто бути рушійною силою. У словниках зустрічаються і такі підходи до тлумачення механізму як послідовність станів, процесів, що визначають собою яку-небудь дію, явище, або внутрішній пристрій, система функціонування чого-небудь, апарат якого-небудь виду діяльності [14].

В економіці діє цілий перелік різних механізмів, найбільш поширеними є господарський, ринковий та державний. Перші два мають стихійний характер, тоді як механізм державного регулювання – цілеспрямований, який покликаний обмежувати їх дію та усувати недоліки їх функціонування. Найбільш повно сутність категорії механізм державного регулювання або управління проаналізовано у працях О.М. Чечеля [8], С.В. Степаненко [6], які дослідили цілу низку різноманітних визначень. Систематизуючи їх напрацювання можна виділити три ключові підходи:

- механізм регулювання як система форм, методів, важелів та інструментів впливу на економіку (А.І. Дьоміна [2], О.М. Кравченко [4]);

- механізм регулювання як сукупність практичних заходів, форм, методів, важелів, стимулів (В.І. Карсекіна [3], В.Я. Маліновський [5]);

- механізм регулювання як інструмент реалізації функцій держави або практичні заходи, засоби, важелі, стимули (Г.В. Атаманчук [15], В.Д. Бакуменко [16]).

Погоджуючись з думкою О.М. Чечеля [8] вважаємо доцільним використання системного підходу до трактування сутності механізму державного регулювання сфери послуг, оскільки уся сукупність існуючих важелів, інструментів, заходів, стимулів є взаємозалежною і діє комплексно, тому і має бути впорядкованою та структурованою. Крім того, важливою є вказівка на практичність таких заходів, яку підкреслює В.Д. Бакуменко [16]. Змістові характеристики аналізованого терміну, враховуючи підхід В.І. Карсекіна [3], мають розкривати економічні відносини, які виникають між суб'єктами та об'єктами регулювання. Також обов'язковим у визначенні є виділення мети регуляторних заходів. На нашу думку, стратегічною метою регулювання розвитку сфери послуг має стати досягнення сталості, що передбачає встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь. Це означає, що сфера послуг повинна постійно збільшувати обсяги виробництва послуг, оскільки попит на них збільшується прямо пропорційно до розвитку суспільства, а також поширювати ті види послуг, які дозволяють національній економіці набувати рис сталості. Наприклад, в медицині поширювати послуги з попередження хвороб; в освіті – з екологічної грамотності населення, а також з постійного навчання протягом життя; в туристичній галузі – з сільського та зеленого туризму; в транспортування – масовий перехід на транспортні засоби, що мають електродвигуни тощо.

Таким чином, спираючись на вищенаведені положення, вважаємо, що під механізмом регулювання розвитку сфери послуг слід розуміти систему практичних форм, методів та інструментів, що формують економічні відносини, які виникають у результаті впливу суб'єктів на об'єкти регулювання, та спрямовані на досягнення сталості і стійкості розвитку. Виходячи з запропонованого визначення графічно зобразимо механізм регулювання розвитку сфери послуг (рис. 1).

Вважаємо за доцільне розкрити саму систему форм, методів та інструментів, які використовуються при регулюванні; уточнити хто є його суб'єктами і об'єктами; зазначити на яких принципах базується регуляторний механізм, які функції він виконує; узагальнити стратегічну

мету, тактичні цілі і завдання. Одночасно, потрібно врахувати особливості регулювання розвитку сфери послуг в умовах глобалізації.

Регулювання розвитку сфери послуг може бути різних форм. Традиційно виділяють: пряме та опосередковане (непряме), стимулююче та стримуюче. Пряме регулювання передбачає свідоме маніпулювання діяльністю об'єктів сфери послуг за допомогою використання відповідних адміністративно-правових та економічних методів, які у свою чергу складаються з набору інструментів.

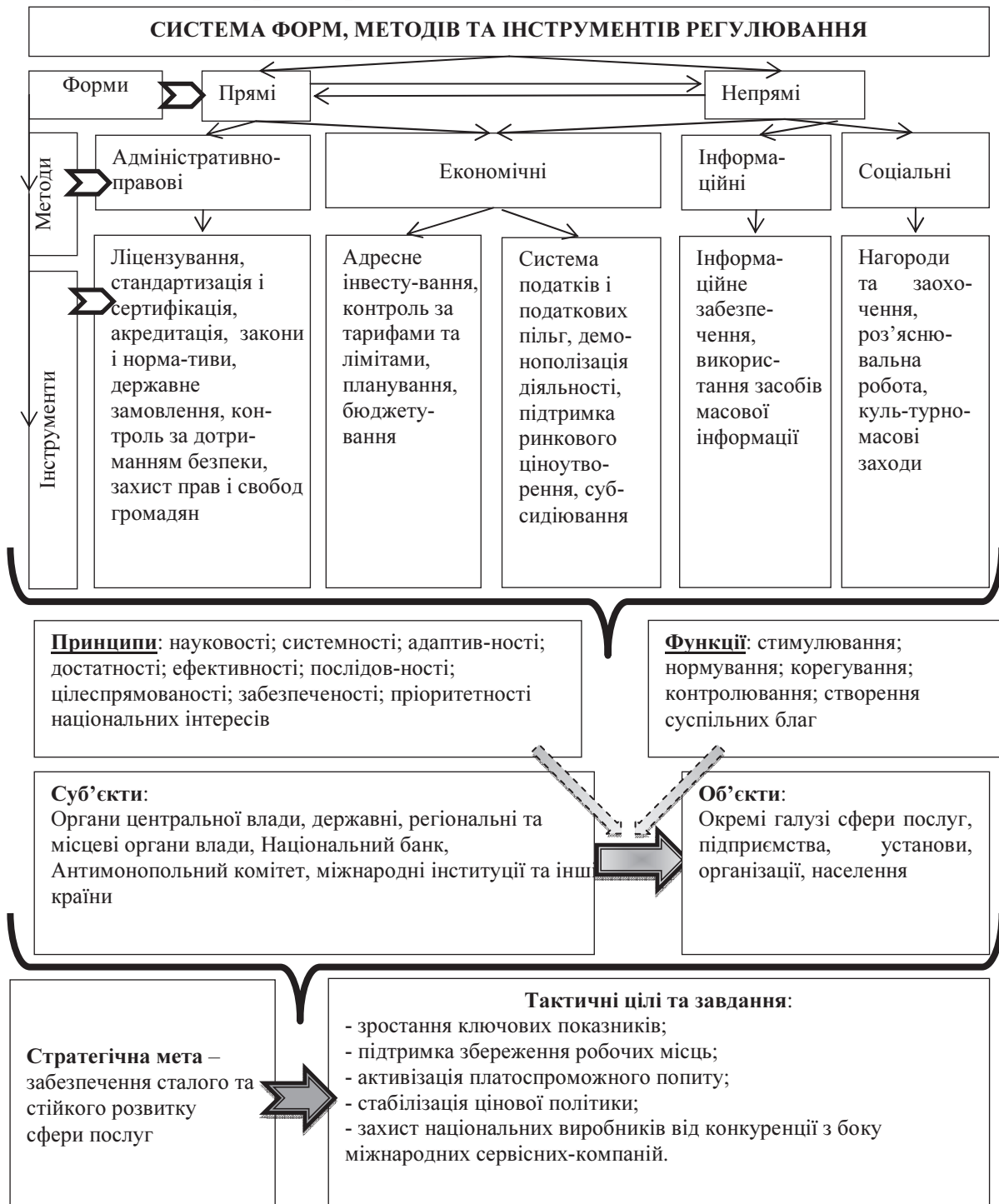

Рис. 1. Механізм регулювання розвитку сфери послуг

Непряме регулювання враховує опосередкований вплив на господарську діяльність через зміну умов функціонування ринкового механізму і складається з економічних, інформаційних та соціальних методів.

Конкретні інструменти також достатньо повно відображені на рис. 1. Слід зазначити, що кожен з перелічених інструментів може одночасно виконувати як стимулюючу так і стримуючу функцію. Вважаємо, що в умовах глибокої кризи, якою характеризується сучасний стан національної економіки загалом та сфери послуг зокрема, першочерговим завданням держави – є стимулювати розвиток та підтримувати господарюючих суб'єктів.

Охарактеризуємо докладніше як мають змінюватися найбільш розповсюджені інструменти. Значна кількість послуг підлягає процедурі ліцензування. Вважаємо ці заходи виправданими і достатньо дієвими, оскільки держава повинна надавати дозвіл у вигляді ліцензії на провадження певного виду діяльності лише тим суб'єктам, які відповідають чинним вимогам та мають достатню кваліфікацію та матеріально-технічне забезпечення. Однак, з огляду на значну бюрократизацію та корумпованість влади часто ліцензії надаються не за принципом ефективності та відповідності, а завдяки «зв'язкам», що безумовно перешкоджає розвитку сфери послуг, стримує конкуренцію та негативно впливає на якість послуг. Тому першочерговим завданням має стати спрощення процедури отримання ліцензій, скорочення кількості необхідних документів та одночасно більш суворий контроль за дотриманням вимог.

На нашу думку, найбільш ефективними та дієвими інструментами, які зможуть стимулювати підприємницьку діяльність у сфері послуг та зберегти робочі місця, – є скорочення ставок ключових податків, надання податкових канікул новоствореним підприємствам, створення умов для отримання кредитів на пільгових засадах підприємствами, які займаються найбільш важливими для національної економіки видами діяльності, як, наприклад, освітніми, медичними, інформаційними та транспортними послугами. Це дозволить запобігти значній тінізації, яка має місце сьогодні.

Важливими також сьогодні виявляються такі непрямі інструменти як інформаційне забезпечення та висвітлення подій у засобах масової

інформації. Саме ці засоби слід використовувати з метою активізації попиту населення за рахунок маніпулювання очікуваннями громадян.

Дія форм, методів та інструментів регулювання формує специфічні відносини між суб'єктами та об'єктами, які проявляються у підлеглості об'єктів суб'єктам, виконанні вимог, стандартів, норм тощо. Суб'єктами механізму регулювання розвитку сфери послуг виступають перш за все органи центральної влади в особі Президента України, Кабінету міністрів з окремими міністерствами (регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства; економічного розвитку і торгівлі; молоді та спорту; освіти і науки; охорони здоров'я; інфраструктури; фінансів; інформаційної та соціально політики), Верховної Ради. Крім того, окремі організації: Національний банк, Антимонопольний комітет, профспілки, а також органи регіональної та місцевої влади. Погоджуйтесь з думкою Ю.О. Шевченко [17], вважаємо, що в умовах глобалізації міжнародні інституції та інші країни перетворюються з об'єктів регулювання на суб'єкти, оскільки, наприклад, Міжнародний валютний фонд диктує цінову політику у сфері комунальних послуг.

Об'єктами регулювання є сукупність підприємств, установ, організацій, які виробляють та надають послуги, а також цілі галузі та окремі види послугової діяльності. Населення також стає об'єктом регулювання, оскільки існують важелі для стимулювання або обмеження попиту громадян на ті чи інші послуги.

Для того, щоб форми, методи та інструменти були узгодженими між собою, щоб суб'єкти регулювання свідомо і цілісно спрямовували свій вплив на об'єкти, слід визначити основні принципи регулювання, які мають бути основоположними, непорушними та сприяти ефективному функціонуванню усього механізму. Такі українські вчені як Л.І. Дідківська [1], Д.М. Стеченко [7], О.М. Чечель [8] та інші дискутують з приводу набору першочергових принципів. Дотримуємося думки, що поряд з традиційними принципами: науковості, системності, достатності, ефективності, послідовності, цілеспрямованості, забезпеченості, слід виділяти принцип адаптивності, який передбачає гнучкість механізму та адаптацію до макроекономічної нестабільності, а також принцип пріоритетності національних інтересів, який підкреслює, що в умовах глобалізації держава повинна бути форпостом та сприяти

протидії міжнародним викликам, виважено регулювати діяльність міжнародних сервісних компаній, дозволяти проникнення на внутрішній ринок тільки тим суб'єктам, які не нашкодять безпеці національної економіки.

У механізм регулювання розвитку сфери послуг доцільно внести і функції, які визначають його пріоритети та завдання. Аналізуючи існуючі праці та доробки виявлені такі найбільш прийнятні функції:

- стимулювання – формування регуляторів, здатних ефективно впливати на діяльність господарюючих суб'єктів, а саме: активізувати зайнятість у сфері послуг, нарощувати обсяги виробництва, забезпечувати платоспроможний попит;

- нормування – держава за допомогою законодавчих актів встановлює нормативи з якості послуг, враховуючи кваліфікацію персоналу, наявність та стан матеріально-технічного забезпечення, для підприємств, установ та організацій сфери послуг;

- контролювання – державний нагляд і контроль за дотриманням установлених нормативів та соціальних стандартів;

- корегування – усунення дисбалансів у сфері послуг, перерозподіл наявних ресурсів між галузями, враховуючи пріоритетність видів діяльності та важливість для національної економіки;

- створення суспільних благ – забезпечення рівного доступу населення до соціальних послуг (освіти та охорони здоров'я), безпосереднє управління суб'єктами, які надають ці послуги.

Враховуючи стратегічну ціль механізму регулювання, а також виявлені на початку статті проблеми, тактичними цілями та завданнями мають стати:

- зростання ключових показників розвитку сфери послуг, а саме: валової доданої вартості, експорту, інвестицій;

- підтримка збереження робочих місць, створення нових, що сприятиме подоланню безробіття в країні;

- активізація платоспроможного попиту за рахунок підвищення доходів населення, а також стабілізації економічного та політичного оточення;

- стабілізація цінової політики, визначення мінімально допустимих цін та цін на соціальні послуги;

- захист національних виробників від конкуренції з боку міжнародних сервісних-компаній.

В умовах всезагальної невизначеності, економічної кризи та подальшого поширення глобалізаційних процесів тактичні цілі мають періодично змінюватися, корегуватися та адаптуватися.

Висновки. Для вирішення актуального завдання з активізації та регулювання розвитку сфери послуг запропоновано відповідний механізм і охарактеризовано його сутність, зміст, структурні елементи. Розроблений механізм адекватно відбиває систему економічних відносин, які виникають між суб'єктами й об'єктами регулювання та враховує особливості розвитку сфери послуг в умовах глобалізації. У подальших дослідженнях зазначений механізм може бути покладений в основу побудови комплексної державної сервісної політики. Крім того, слід докладніше проаналізувати та оцінити наслідки застосування стимулюючих регуляторних інструментів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – 5-те вид. – К. : Знання, 2006. – 213 с.
2. Дьомін А.І. Вища освіта України і Болонський процес : навчально-методичний посібник з організації самостійної роботи студентів та аспірантів вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації за вимогами кредитно-модульної системи організації навчання / А.І. Дьомін, Л.Л. Побережна. – Біла Церква, 2007. – 170 с.
3. Карсекін В.І. Удосконалення інструментів фінансово-інвестиційної політики у сфері державного регулювання / В.І. Карсекін, С.В. Хлопяк. – К. : Знання – 2009. – 170 с.
4. Кравченко О.М. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління» [Електронний ресурс] / О.М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток : електронне наукове фахове видання. – 2009. – № 3. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.
5. Малиновський В.Я. Державне управління : навч. посібн. / В.Я. Малиновський – 2-ге вид., доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.
6. Степаненко С.В. Еволюція наукових поглядів і вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку / С.В. Степаненко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 2 (41). – С. 1 – 8.
7. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Стеченко Д.М. – 3-тє вид., випр. – К. : Знання, 2006. – 262 с.

8. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки / О.М. Чечель // Вісник АМСУ. Серія: «Державне управління». – 2013. – № 2 (9). – С. 103 – 111.
9. Гладкий М.А. Роль держави в підтримці розвитку сфери послуг / М.А. Гладкий // Наукові праці. Державне управління. – 2014. – Том 235, № 223. – С. 14 – 19.
10. Сахно Є.Ю. Державне регулювання сфери послуг / Є.Ю. Сахно, К.В. Лазовська // Науковий вісник ЧДДЕУ. – 2012. – № 1 (13). – С. 20 – 25.
11. Валова додана вартість і валовий внутрішній продукт за 2000-2012рр. СНР-2008 [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
12. Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств України за січень-вересень 2014 року : експрес-випуск [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – 24.11.2014. – № 341/0/04.3вн-14. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
13. Очікування підприємств сфери послуг у IV кварталі 2014 року щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
14. Значение слова механизм [Электронный ресурс]. – Словари русского языка. – Режим доступа: <http://poiskslov.com/word/%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC/>
15. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – 3-е изд., доп. – М. : ОМЕГА-Л, 2005. – 584 с.
16. Бакуменко В. Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами [Електронний ресурс] : науково-дослідна робота / В.Д. Бакуменко, Д.О. Безносенко. – К. : НАДУ при Президентіві України ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. – 41 с. – Режим доступу : <http://www.nar-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>.
17. Шевченко Ю.О. Методологічні засади регулювання розвитку сфери послуг України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / Ю.О. Шевченко // Ефективна економіка. – 2014. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3600>